प्रवेश्याथ मन्दरस्य गिरेरधः। प्रविश्य धृतवान् शैलं पृथग्रूपेण केशवः। उपर्य्याक्रान्तवान् शैलं पृथग्रूपेण केशवः। चकर्ष नागराजानं देवैः सार्द्धं जनार्द्दनः। असुरादृश्यरूपेण दैत्यमध्ये च केशवः। ततस्ते तु त्वरायुक्ता ममन्थुः क्षीरसागरम्। यावच्छक्त्या नृपश्रेष्ठ! बलवन्तः सुरासुराः। मथ्यमाने ततस्तस्मात् क्षीराब्धेरभवन्नृप!। कालकूटमिति ख्यातं विषमत्यन्ततः सहम्"

क्षीरोदतनय पु० ६त०। १चन्द्रे २लक्ष्म्यां स्त्री क्षीरोदसुतादयोऽप्यत्र पुंस्त्री।

क्षीरौदन पु० क्षीरेणोपसिक्त ओदनः "अन्नेन व्यञ्जनम्" पा० स०। दुग्धोपसिक्ते भक्ते "क्षीरौदनं भुक्तमथानुवासयेत्" सुश्रु०

क्षीव निरासे भ्वा० प०सक० सेट्। क्षीवति अक्षीवीत् चिक्षीव। निरासः फुत्कारः तत्र अक०। मुखेन श्लेष्मादेर्वमनञ्च तत्र सक० इति भेदः।

क्षु क्षुतौ पु०(हाँचि) अदा० अक० सेट्। क्षौति क्षुतः क्षुवन्ति अक्षावीत् चुक्षाव क्षविष्यति। उगन्तत्वात् किति कृति अनिट् क्षुतम्। क्षुतिः क्षुत्वा। क्षवथुः "पुरा चुक्षाव चाशुभम्" भट्टिः। "कृतकं कामिनि चुक्षुवे मृगाक्ष्या" माघः "सुप्त्वा क्षुत्वा च भुक्त्वा च निष्ठीव्योक्त्वाऽनृतं वचः। पीत्वापोऽध्येष्यमाणश्च आचामेत् प्रयतोऽपि सन्"। "क्षुवतीं जृम्भमाणां वा" मनुः। "क्षुतोत्पतनजृम्भासु" ति० त० पुरा०। "रात्रौ मयि क्षुतवति क्षितिपालपुत्र्या" चोरप०।

अव+अधःस्थस्य क्षवथुना दूषणे "अवक्षुतं केशपतङ्गकीटैः" यमः। अवक्षुतं उपरिकृतक्षुतेन दूषितम्। "पतितान्नमवक्षुतम्" मनुः "अवक्षुतम् उपरिकृतक्षुतम्" कुल्लू०। अन्योपसर्गपूर्व्वस्तु तत्तद्द्योत्यार्थयुक्तक्षुतौ।

क्षु पु० क्षुद्-वा० डु। १अन्ने निघण्टुः "तक्षद्यदी मनसोवेनता वाग्ज्येष्ठाय वा धर्म्मणि क्षोरनीके" ऋ० ९।५।७।२२ क्षण-हिंसायां डु। २सिंहे एकाक्षरकोषः ३स्तवादिशब्दे क्षुमत्

क्षुण पु० क्षु-नक्। अरिष्टवृक्षे शब्दच०

क्षुण्ण त्रि० क्षुद्-क्त। १अभ्यस्ते, २विहते ३चूर्णीकृते च जटा०। "अभीक्ष्णमक्षुण्णतयाऽतिदुर्गमम्" "क्षुण्णं यदन्तःकरणेन वृक्षाः" "क्षुण्णं क्षणं यदुबलैर्दिवमातितांसुः" इति च माघः। "रेखामात्रमपि क्षुण्णात्" रघुः। "क्षुण्णभिन्नविपन्नकैः" भट्टिः

क्षुत् स्त्री क्षु-संप० भावे क्विप्। क्षुते (हाँचि) अमरः।

क्षुत न० क्षु-भावे क्त। क्षवथौ (हाँचि) अमरः क्षवथुशब्दे विवृतिः। क्षुतस्य शुभाशुभसूचकत्वं, वसन्तराजशाकुने ३प्र० "अथ क्षुताख्यं शकुनं क्रमेण महाप्रभावं प्रविभावयामः। नश्यन्ति यस्माच्छकुनाः समस्ता मृगाधिनाथादिव वन्यसत्वाः। सर्व्वस्य सर्व्वत्र च सर्व्वकालं क्षुतं न कार्य्यं क्वचिदेव शस्तम्। यातुः क्षुते तेन न किञ्चिदेव कुर्य्यात् क्षुतं प्राणहरञ्च गन्तुः। निषेधमग्रेऽक्षिणि दक्षिणे च धनक्षयं दक्षिणकर्णदेशे। तत्पृष्ठभागे कुरुतेऽर्थवृद्धिं क्षुतं कदाचित् शुभमादधाति। भोगाय वामश्रवणस्य, पृष्ठे कर्णे च वामे कथितं जयाय। सर्व्वार्थलाभाय च वामनेत्रे जातं क्षुतं स्यात् क्रमशोऽष्टधैव। क्रमान्निषेधं गमनस्य विघ्नं कलिं समृद्धिं क्षुतमुग्ररोगम्। करोति रोगक्षयमर्थलाभं दीप्त्यादिनाशञ्च क्षुतं करोति। प्रागास्यपुंसः परतोऽपरा स्यात् पुनः पुनर्व्वातत एव जातम्। वृद्धाच्छिशोर्व्वा कफतो हठाद्वा जातं क्षुतं केऽपि वदन्ति शस्तम्। आद्यन्तयोर्न स्वजने प्रशस्तं क्षुतं प्रशंसन्ति न भोजनादौ। भवेत् कथञ्चिद्यदि भोजनान्ते भवेत्तदाग्रे न हि भोज्यलाभः। आदौ क्षुतञ्चेत् शकुनैस्ततः किं जातानजातान् शकुनान्निहन्ति। क्षुतं क्षणेनात्र न संशयोऽस्मिन् प्रयोजने यत्नकृतेऽपि जातम्। क्षुतं क्षणात्तद्विनिहन्त्यवश्यं वार्य्यात्मकेनापि मनागदोषम्। तस्मादपेक्ष्यं न विचक्षणेन क्षुतं यतश्चाशु फलं विधत्ते"। इति।

"छिक्काया लक्षणं वक्ष्ये लभेत् पूर्वे महाफलम्। आग्नेये शोकसन्तापौ, दक्षिणे हानिमाप्नुयात्। नैर्ऋते शोकसन्तापौ, मिष्टान्नञ्चैव पश्चिमे। अन्नं प्राप्नोति वायव्ये, उत्तरे कलहो भवेत्। ईशाने मरणं प्रोक्तं, प्रोक्तं छिक्काफलाफलम्" गारुडपु० ६०अ०

तिथित० वर्षकृत्यवाक्यम् "वित्तं ब्रह्मणि, कार्यसिद्धिरतुला शक्रे, हुताशे भयं, याम्यामग्निभयं, सुरद्विषि कलिः, लाभः समुद्रालये। वायव्यां वरवस्त्रगन्धसलिलं दिव्याङ्गना चोत्तरे, ऐशान्यां मरणं ध्रुवं निगदितं दिग्लक्षणं खञ्जने। ज्येष्ठीरुते क्षुतेऽप्येवमूचुः केचिच्च कोविदाः" इति। क्वचित्तस्य शुभसूचकता यथा "आसने शयने दाने भोजने वस्त्रसंग्रहे। विवादे च विवाहे च क्षुतं सप्तसु शोभनम्" क्षुतनिमित्तं शुद्ध्यर्थमाचमनं कर्त्तव्यम् यथाह याज्ञ० "स्नात्वा पीत्वा क्षुते सुप्ते भुक्त्वा वस्त्रोपसर्पणे। आचान्तः पुनराचामेत् वासोविपरिधाय च"। अशक्तौ स्मृतिः "क्षुते निष्ठीविते सुप्ते परिधानेऽश्रुपातने। कर्म्मस्थ एषु